

فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۰، پاییز ۱۳۸۵، ۱۲۶

تأثیر آزادسازی تجاری بر رشد صادرات و واردات

دکتر حمید ابریشمی* دکتر محسن مهرآرا** رضا محسنی***

آزادسازی تجاری / صادرات / واردات / داده‌های پانل / روش
گشتاورهای تعمیم‌یافته

چکیده

مقاله حاضر تأثیر آزادسازی تجاری بر صادرات و واردات برخی از کشورهای در حال توسعه منتخب (از جمله ایران) را با استفاده از روش پویای داده‌های پانل مورد بررسی قرار می‌دهد. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است، صادرات دارای رابطه منفی با قیمت‌های نسبی و رابطه مثبت با درآمد جهانی است. همچنین عوارض صادراتی اثر منفی و وقوع آزادسازی تجاری اثر مثبت بر رشد صادرات دارد. از طرف دیگر، نتایج در معادله تقاضای واردات حاکی از آن است که کاهش تعرفه وارداتی و متغیر آزادسازی تجاری اثر مثبت و معنی‌داری بر رشد واردات کشورهای در حال توسعه بویژه ایران دارد و همچنین متغیرهای تولید ناخالص داخلی اثر مثبت و قیمت‌های نسبی اثر منفی و معنی‌داری بر رشد واردات دارند. نتایج، این فرضیه که حذف انحرافات تجاری اثر مثبت و قابل ملاحظه‌ای بر رشد صادرات و واردات دارد، را تأیید

abrishami_hamid@yahoo.com

mmehrara@ut.ac.ir

mohseni_re@yahoo.com

* استاد دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران.

** استادیار دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران.

*** پژوهشگر مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.

می‌نماید. همچنین فرضیه مبنی بر آن که با آزادسازی تجاری، کشش‌های درآمدی و قیمتی افزایش می‌یابد، مورد تأیید قرار می‌گیرد. کشش‌های درآمدی بالاتر پس از آزادسازی تجاری، افزایش در درجه باز بودن تجارت خارجی کشورهای مورد بررسی را نشان می‌دهد. همچنین افزایش کشش‌های قیمتی بعنوان نتیجه‌ای از اصلاحات تجاری مورد تأیید قرار می‌گیرد.

طبقه‌بندی JEL: F11, F17, F41, C32, O11.

مقدمه

یکی از اهداف عمده آزادسازی تجاری جهش رشد اقتصادی و برخورداری از منافع ایستا و پویای ناشی از تجارت از طریق تخصیص کارآمد منابع، تشدید رقابت، ارتقاء جریان دانش، سرمایه‌گذاری و نهایتاً رشد سریع نرخ انباشت سرمایه و پیشرفت فنی است. موانع تجاری و سیاست‌های ضدصادراتی رشد صادرات را به پایین‌تر از وضعیت بالقوه آن کاهش خواهد داد. کنترل‌های وارداتی نیز اگرچه به حمایت ترازپراخت‌ها می‌پردازد اما در عین حال کارایی را کاهش می‌دهد. از لحاظ نظری هرچند آزادسازی تجاری رشد واردات و صادرات را افزایش می‌دهد اما تأثیر آن بر تراز تجاری و ترازپرداخت‌ها مبهم است و بیشتر به اثرات نسبی رشد صادرات و واردات و همچنین به تغییرات قیمت‌های نسبی بستگی دارد. از دیدگاه عرضه، آزادسازی تجاری به رشد اقتصادی منجر می‌گردد اما از دیدگاه تقاضا این سیاست به وخیم‌تر شدن ترازپرداخت‌ها منجر شده و آن‌گاه این امر اثر معکوسی بر رشد اقتصادی خواهد داشت. زیرا کسری ترازپرداخت‌ها ناشی از آزادسازی تجاری غیرقابل کنترل بوده و به سادگی تغییرات قیمت‌های نسبی (نرخ ارز واقعی) جهت حصول به شرایط تعادلی، آن را جبران و تصحیح نمی‌کنند.^۱

در سال‌های اخیر از جمله مباحث اصلی اقتصاددانان توسعه، تبیین اثر آزادسازی تجاری بر متغیرهای کلان اقتصادی در کشورهای در حال توسعه است. لذا با توجه به تحول جهانی در زمینه آزادسازی تجاری و آثار آن در اقتصاد، مقاله حاضر می‌تواند نقش مفیدی را ایفا نماید. در مقاله حاضر ابتدا به طور مختصر به بررسی شواهد تجربی پیرامون موضوع و سپس به معرفی الگوی نظری و تخمین و تجزیه و تحلیل آن با استفاده از داده‌های ۲۳ کشور در حال توسعه منتخب^۲ طی دوره زمانی ۲۰۰۲-۱۹۷۱ که در آنان آزادسازی تجاری

1. Khan and Zahler (1985).

2. منظور از کشورهای در حال توسعه منتخب، ۲۳ کشور به ترتیب زیر می‌باشند:

هند، پاکستان، سریلانکا، ایران، اندونزی، کره، مالزی، فیلیپین، تایلند، کامرون، مالاوی، مراکش، تونس، زامبیا، شیلی، کلمبیا، کاستاریکا، جمهوری دومینیکن، اکوادور، مکزیک، پاراگوئه، اروگوئه، ونزوئلا.

گسترده‌ای صورت گرفته است، می‌پردازیم.

۱. شواهد تجربی

درک چگونگی واکنش جریان‌های تجاری به تغییرات شرایط اقتصادی از جمله مباحث ضروری جهت طراحی یک برنامه تعدیل ساختاری موفقیت‌آمیز می‌باشد. به‌طور کلی چالش‌های متعددی مبنی بر اینکه واردات با سرعت بالاتری نسبت به صادرات به شرایط آزادسازی تجاری عکس‌العمل نشان می‌دهد، وجود دارد که نتیجه آن در کوتاه‌مدت کسری تراز تجاری و نیاز موقتی جهت تأمین مالی آن خواهد بود. به همین دلیل یکی از ویژگی‌های اصلی این بسته‌های تعدیل ساختاری که توسط سازمان‌های بین‌المللی عرضه می‌گردد، وجود بدهی‌های خارجی است. لذا با توانایی پیش‌بینی جریان‌های وارداتی به طور دقیق‌تر و با اطمینان بالاتری سیاستگذاران می‌توانند تداوم یک برنامه تعدیل و عوامل تعیین‌کننده سرعت تعدیل مناسب در فرآیند آزادسازی تجاری را ارزیابی نمایند و از به خطر افتادن موقعیت کسری تراز تجاری اجتناب ورزند.

پیش‌بینی واکنش واردات، صادرات، تراز تجاری و تراز پرداخت‌ها بدنبال آزادسازی تجاری کار آسانی نبوده، به ویژه زمانی که موانع غیر تعرفه‌ای وسیعی بر روی واردات وضع شده باشد. در واقع محدودیت‌های مقداری و قیمتی هر یک نوسانات واردات را نسبت به نرخ‌های ارز حقیقی، تعرفه‌ها و فعالیت (تولید داخلی) تحت تأثیر قرار می‌دهد. اما سنجش اثرات موانع وارداتی در هر دو بعد تعرفه‌ای و مقداری به لحاظ محدودیت در دسترسی به داده‌ها مشکل می‌باشد. در این رابطه برخی مطالعات^۱ از شاخص دستیابی به ذخایر ارزی به عنوان جانشینی برای تحمیل کنترل‌های وارداتی، استفاده نمودند.

به لحاظ اهمیت و تأکید بر تجزیه و تحلیل کشش‌های قیمتی و درآمدی واردات و صادرات، مطالعات تجربی پیرامون توابع تقاضای واردات و صادرات یکی از مهمترین زمینه‌های تحقیقاتی در عرصه تجارت بین‌الملل محسوب می‌گردد. اقتصاددانان بین‌الملل مطالعات قابل توجهی جهت تخمین اینگونه توابع تقاضا در بعد جمعی و بخشی انجام

1. Dutta (1964); Turnovsky (1968); Chut et al. (1983); Prichett (1988); Moran (1988).

داده‌اند. در این مطالعات کشش‌های برآوردی از اهمیت عملی زیادی برای سیاستگذاران برخوردار می‌باشند. آگاهی از متغیرهای اصلی مؤثر بر عملکرد این متغیرها و پیش‌بینی جریان‌های آن می‌تواند به سیاستگذاران جهت طراحی و ارزیابی کلی اصلاحات ساختاری کمک نماید. سیاستگذاران این امور را در برنامه‌های تعدیل ساختاری جهت تعیین سرعت مناسب فرآیند آزادسازی تجاری و اجتناب از خطرات محدودیت‌های ارز خارجی بکار می‌گیرند.

مطالعات انجام شده در این ارتباط نتایج متنوع و در برخی موارد متناقضی را نشان می‌دهند. شواهد تجربی در مورد رابطه بین آزادسازی تجاری و صادرات، دلالت بر این فرضیه دارد که آزادسازی تجاری سیاست‌های ضدصادراتی را کاهش داده و سبب می‌گردد تا صادرات به ویژه صادرات غیرسنتی عمدتاً از طریق کاهش انحرافات نرخ ارز و عوارض صادراتی در بازارهای جهانی رقابتی‌تر گردند.

در برخی از مطالعات رابطه بین آزادسازی تجاری و رشد صادرات در کشورهای در حال توسعه مبتنی بر رویکرد سنتی عرضه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاکی از آن است که با آزادسازی تجاری در این گروه از کشورها عملکرد صادراتی آنان بهبود یافته است.^۱ از طرف دیگر در سایر مطالعات نظیر آنکتاد (۱۹۸۹)، آگوسین (۱۹۹۱)، کلارک و کرکپاتریک (۱۹۹۲)، گرینوی و ساپسفورد (۱۹۹۴)، شفاالدین (۱۹۹۴)، جنکینز (۱۹۹۶)^۲ شواهد اندکی پیرامون اثر آزادسازی تجاری بر رشد صادرات مشاهده گردید.

اثر آزادسازی تجاری بر عملکرد واردات و همچنین رفتار کشش‌های تقاضای واردات در طول فرآیند اصلاحات به روش‌های مختلفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. ملو و وگت (۱۹۸۴)^۳ به مطالعه کشش‌های قیمتی و درآمدی تقاضای واردات برای ونزوئلا طی دوره ۷۹-۱۹۶۲ پرداخته‌اند. این دو محقق دو فرضیه را مورد بررسی قرار دادند. اولاً آنان

1. Thomas et al. (1991); Weiss (1992); Joshi and Little (1996); Helleiner (1994); Bleaney (1999); Ahmad (2000).

2. UNCTAD(1989); Agosin(1991); Clark and Kirkpatrick(1992); Greenway & Sapsford (1994); Shafaedin (1994); Jenkins(1996).

3. Melo, O & Vogt, M (1984), pp.351-358.

معتقد بودند که با افزایش درجه آزادسازی تجاری، کشش درآمدی تقاضای واردات افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر حذف کنترل‌ها بطور خودکار به افزایش کشش درآمدی منجر می‌گردد. ثانیاً در این فرآیند کشش قیمتی تقاضای واردات نیز افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر توانایی جانشینی تولید داخلی به جای واردات آسانتر می‌گردد. بویلان و کادی (۱۹۸۷)^۱ در تجزیه و تحلیل این دو فرضیه برای هلند هیچ‌گونه شواهدی دال بر تأیید این دو فرضیه نیافتند. در این رابطه ماه (۱۹۹۹)^۲ پیرامون مطالعه مذکور اشاره می‌نماید که این دو محقق در بررسی این موضوع به لحاظ متدولوژی دچار خطا گردیدند. ماه (۱۹۹۹) با بکارگیری رویکرد ملو و گت (۱۹۸۴) فرآیند تأثیر آزادسازی تجاری بر واردات را برای تایلند مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. ماه (۱۹۹۹) مشاهده می‌نماید که با آزادسازی تجاری، به‌طور خودکار کشش درآمدی تقاضای واردات افزایش یافته اما کشش قیمتی تقاضای واردات هیچ‌گونه واکنشی نشان نداده است. برتولا و فینی (۱۹۹۱)^۳ با الهام از مطالعه قبلی خود به بررسی تأثیر آزادسازی تجاری بر واردات، (با احتساب حذف موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای روی واردات) برای کشور مراکش پرداخت. ایشان با استفاده از رویکرد سنتی تقاضای واردات نشان دادند که حذف محدودیت‌های مقداری (QRS) تأثیر معنی‌داری نه تنها بر سطح واردات بلکه همچنین بر حساسیت آن نسبت به تغییرات درآمدی و قیمتی دارد. این دو مؤلف تشریح نمودند که با حذف QRS بر روی کالاهای مصرفی در سال ۱۹۸۵، کشش درآمدی از ۰/۹۳ درصد به ۱/۲۰ افزایش یافته است.

در رابطه با اثر آزادسازی تجاری بر واردات، صادرات، تراز تجاری و تراز پرداخت‌ها در اقتصاد ایران مطالعه‌ای چندانی صورت نپذیرفته است. محسنی (۱۳۸۳)^۴ در مطالعه‌ای اثر آزادسازی تجاری بر رشد صنعتی در ایران را مورد بررسی قرار داده است. در این مطالعه با پیروی از مدل سرمایه انسانی رشد درون‌زای لوکاس (۱۹۸۸) و همچنین مطالعه داتا و احمد (۲۰۰۱) که شاخص آزادسازی تجاری را در مدل لوکاس جهت آزمون لحاظ

1. Boylan, T.A. & M.P. Cuddy (1987), pp.301-309.

2. Mah, Jai S. (1999), pp.497-503.

3. Bertoal, Giussepe & Ricardo Faini (1991), pp. 269-286.

4. محسنی، رضا (۱۳۸۳).

کرده‌اند، آثار آزادسازی تجاری بر رشد صنعتی طی دوره زمانی ۸۰-۱۳۳۸ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتایج حاکی از آن است که اثرگذاری محدودیت‌های تجاری نظیر تعرفه‌ها از یک طرف و از طرف دیگر توسعه صادرات و همچنین بکارگیری نیروی کار ماهر به عنوان سرمایه انسانی، در رشد صنعتی از اهمیت بالایی برخوردار می‌باشند. به طوریکه این اثر در فرآیند اصلاحات تجاری و بعد از آن نیز تشدید شده است. سایر مطالعات نیز اثرگذاری عوامل مؤثر بر تجارت خارجی در ایران مورد بررسی قرار داده‌اند.^۱

۲. سیر روند تأثیر آزادسازی بر تجارت

یکی از مهمترین اهداف تشکیل توافقنامه عمومی تعرفه‌ها و تجارت (GATT)^۲ در سال ۱۹۴۷ و پس از آن سازمان تجارت جهانی (WTO) در سال ۱۹۹۵، دستیابی به کاهش قابل توجه و اساسی موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای تجارت می‌باشد و بدین ترتیب شرایطی جهت دسترسی آزادانه کشورها به بازارهای بین‌المللی فراهم آمد. اصلاحات سیاست تجاری در کشورهای در حال توسعه به‌طور وسیع و گسترده‌ای به اجرا درآمده و این امر عمدتاً به خاطر آن است که اصلاحات تجاری در این کشورها منتج از بخشی از برنامه‌های تعدیل ساختاری بود که توسط سازمان‌های بین‌المللی به اجرا در می‌آمد.^۳ علاوه بر این، تغییر در تفکرات ذهنی و شواهد تجربی، مطالعات بین‌کشوری (با استفاده از شاخص‌های مختلف انحرافات تجاری) در خصوص موفقیت اقتصادهای برون‌گرا تر و شکست سیاست‌های حمایتی در برخی کشورهای در حال توسعه، از عوامل مهم در اصلاحات سیاست تجاری محسوب می‌گردد. از الزامات صریح در این ادبیات آن است که کشورهای در حال توسعه می‌بایست استراتژی‌های تجاری حمایتی و محدودکننده را حذف و بخش‌های تجاری خارجی‌شان را باز نمایند.^۴

در رابطه با موانع تعرفه‌ای، دوره‌های مذاکرات تجاری موفقیت‌آمیزی جهت

1. ابریشمی (۱۳۸۰)، خیابانی (۱۳۷۸)، توکلی و رنجبر (۱۳۷۷)، کیانی و حسونند (۱۳۷۶)، قطمیری (۱۳۷۶).

2. General Agreement on Tariffs and Trade.

3. See, IMF (2000), Dean et al. (1994), UNCTAD (1999, 2000).

4. Edwards (1992, 1993); Krueger (1998); Rodriguez & Rodrick (2000); Thriwall (2000); Ben-David et al. (1999).

اصلاحات اساسی و کاهش تعرفه‌ها صورت پذیرفته است. اما این امر در رابطه با موانع غیرتعرفه‌ای هنوز با مشکل مواجه می‌باشد. لذا هم‌اکنون مذاکرات تجاری و اصلاحات به سوی این موضوع حرکت نموده است.

کمیابی منابع ارزی و محدودیت‌های ترازپرداخت‌ها یکی از دغدغه‌های اصلی در طراحی سیاست‌های تجاری در کشورهای در حال توسعه محسوب می‌گردد. در بسیاری از مواقع، رژیم‌های تجاری با حمایت بالا (در این حالت وجود تعرفه‌ها و همچنین استفاده وسیع از سایر ابزارهای موانع غیرتعرفه‌ای) برای حل مشکلات ناشی از کسری ترازپرداخت‌ها و همچنین به عنوان ابزاری برای حفظ ثبات کلان اقتصادی و رشد اقتصادی ایجاد شده‌اند. اغلب کشورهای مورد بررسی در این مطالعه رژیم‌های تجاری‌شان را در اواسط دهه ۱۹۸۰ (به جز شیلی در اواسط دهه ۱۹۷۰ و ایران یکبار در اوایل دهه ۱۹۷۰ و بار دیگر در اوایل دهه ۱۹۹۰) اصلاح نموده و سیاست‌های تجاری‌شان را مورد بازنگری قرار دادند به طوری که کنترل‌های سیاست تجاری (به طور غالب بر واردات) را مرتفع نموده و همچنین به دنبال آن اقدام به آزادسازی حساب سرمایه‌شان نمودند.

هر یک از کشورهای مورد بررسی کاهش انحرافات تجاری را تجربه نموده است. ساده‌سازی فرآیند واردات، کاهش یا حذف سهمیه‌ها و عقلایی‌سازی ساختار تعرفه‌ها و اتخاذ تسهیلات صادراتی و کاهش موانع تعرفه‌ای و حذف موانع غیرتعرفه‌ای از گسترده‌ترین و شایع‌ترین اصلاحات می‌باشد. همچنین در این رابطه شاخص‌های سیاست تجاری با اهمیتی وجود دارند، تعرفه‌های وارداتی و صادراتی یک شاخص متعارف در این رابطه بوده که اثرات منفی مالیات بر تجارت را بر رشد واردات و صادرات (برحسب مقدار) نشان می‌دهد.

جدول (۱) و (۲) کشورها را بر حسب میزان عوارض صادراتی و وارداتی (درجه حمایت) و همچنین متوسط نرخ رشد سالانه صادرات و واردات در دوره قبل و بعد از آزادسازی تجاری نشان می‌دهد. در بهترین حالت، اصلاحات، به ویژه آزادسازی تجاری را می‌توان به کاهش در مالیات بر واردات و صادرات مرتبط نمود. از آنجایی که تمامی کشورها بر صادرات تأکید فراوانی داشته‌اند، با آزادسازی تجاری عوارض صادراتی برای

اغلب کشورها به سمت صفر میل نموده به طوری که متوسط رشد سالانه صادرات از ۶/۸۲ قبل از آزادسازی تجاری به ۱۰/۰۳ درصد بعد از آزادسازی تجاری افزایش می‌یابد (در این حالت هیچ‌گونه کنترلی بر سایر عوامل مؤثر وجود ندارد). در مورد واردات آزادسازی تجاری تعرفه را به طور متوسط از ۱۵/۲۴ درصد (سالانه) به ۱۳/۰۹ درصد کاهش می‌دهد. کشورهای نظیر کلمبیا، جمهوری دومینکن، اکوادور، هند، کره، مالزی، مکزیک و پاراگوئه و ایران درصد قابل توجهی از کاهش عوارض مالیاتی توأم با دوره آزادسازی را نشان می‌دهند. سایر کشورها نظیر شیلی، تایلند، مراکش، اروگوئه، کامرون و تونس، دریافتی‌های عوارض وارداتی آنان (به‌عنوان نسبتی از کل واردات) به‌طور ملایم و آهسته در حال کاهش می‌باشد. به جز اندونزی و کاستاریکا که عوارض صادراتی‌شان را به‌طور ملایم کاهش داده‌اند، سایر کشورها نیز درصد قابل توجهی از عوارض صادراتی‌شان را کاهش داده و در اغلب موارد به صفر رسانده‌اند.

جدول (۳) عملکرد صادرات، واردات و نرخ واقعی ارز را برای کشورهای در حال توسعه مورد مطالعه نشان می‌دهد. در این جدول رشد مقادیر متغیرها بر اساس اولین دو سال بعد از آزادسازی تجاری و سال‌های بعد از آن متمایز شده است.^۱ بر اساس جدول مشاهده می‌گردد در اولین دو سال بعد از آزادسازی تجاری در تمامی کشورها به جزء کامرون، مراکش، زامبیا، جمهوری دومینکن، اکوادور و اندونزی واردات بیشتر از صادرات رشد یافته است و نرخ واقعی ارز تقریباً در اکثر کشورها کاهش یافته است^۲ (کاهش حقیقی ارزش پول داخلی). به هر حال اثر کاهش ارزش پول در بهبود رقابت‌پذیری برای افزایش رشد صادرات در تمامی کشورها واضح و یکسان نبوده است. در سال‌های بعدی تقریباً در نیمی از کشورها سرعت رشد صادرات شتاب بیشتری یافته

1. در رابطه با ایران لازم به ذکر است به دلیل آن‌که آخرین و بیشترین اصلاحات در سال ۲۰۰۱ میلادی (۱۳۸۰ شمسی) رخ داده است این سال مبنای محاسبات قرار گرفته است. اما به لحاظ آن‌که این سال در سال‌های پایانی دامنه زمانی مورد مطالعه حاضر قرار دارد از این موضوع مستثنی شده به طوری که اعداد برای ایران در حالت اول برای سال اول و برای حالت دوم، دو سال بعد در نظر گرفته شده است.

2. در رابطه با ایران مشاهده می‌گردد علاوه بر رشد بالاتر واردات نسبت به صادرات، نرخ واقعی ارز نیز افزایش یافته است.

است. در برخی از کشورها نظیر کلمبیا، مکزیک، اروگوئه، ونزوئلا، کره، هند و ایران رشد بالای صادرات با کاهش بیشتر رشد واردات همراه می‌باشد. در حالی که در سایر کشورها واردات به طور پایدار و مداوم سریعتر از صادرات افزایش یافته است. در کشورهای مالای، مراکش، تونس، جمهوری دومنیکن، اکوادور، ونزوئلا، کره، مالزی، فیلیپین، تایلند و پاکستان رشد صادرات نسبت به رشد واردات در سال‌های بعد از آزادسازی تجاری افزایش یافته است.

بررسی تغییرات نرخ واقعی ارز در این دوره تاحدی پیچیده است، اگرچه در برخی از کشورهای آمریکای لاتین، شرق آسیا و جنوب و غرب آسیا افزایش نرخ واقعی ارز مشاهده می‌گردد اما می‌بایست به این نکته توجه داشت که ارقام ارائه شده در جدول (۴) (به استثنای ایران) متناظر با یک دوره متوسط بلندمدت (تا ده سال) می‌باشد و همچنین این نوع اطلاعات اثر برخی وقایع منطقه‌ای یا تغییر روندها را در دوره مذکور پنهان نگه می‌دارند. در این رابطه مشاهده می‌گردد در برخی از کشورها و یا مناطقی که اقدام به آزادسازی تجاری نموده‌اند به عنوان مثال افزایش ارزش پول پزوی مکزیک تا بحران ۹۵-۱۹۹۴ ادامه یافت و در مورد مالزی و تایلند افزایش ارزش پول با فروپاشی بازارهای مالی در سال ۱۹۹۷ متوقف گردید.

جدول ۱- عوارض صادراتی و رشد صادرات قبل و بعد از آزادسازی تجاری

کشور	سال آزادسازی	قبل از آزادسازی		بعد از آزادسازی	
		عوارض صادراتی	رشد صادرات	عوارض صادراتی	رشد صادرات
		درصد $0 \leq d < 1$			
شیلی	۱۹۷۶	۰/۰	۸/۸	۰/۰	۱۰/۲
اندونزی	۱۹۸۶	۰/۶	۴/۶	۰/۵	۹/۴
کره جنوبی	۱۹۹۰	۰/۰	۱۶/۰	۰/۰	۱۵/۳
مالای	۱۹۹۱	۰/۴	۴/۴	۰/۰	۵/۲
پاراگوئه	۱۹۸۹	۰/۷	۱۱/۶	۰/۰	۹/۵
ونزوئلا	۱۹۹۱	۰/۰	-۰/۷	۰/۰	۶/۴
ایران	۲۰۰۱	۰/۰	۴/۶	۰/۰	۱۵/۵
		درصد $1 \leq d < 3$			

کشور	سال آزادسازی	قبل از آزادسازی		بعد از آزادسازی	
		رشد صادرات	عوارض صادراتی	رشد صادرات	عوارض صادراتی
اکوادور	۱۹۹۱	۱۲/۰	۰/۳	۸/۶	
هند	۱۹۹۱	۶/۵	۰/۲	۱۲/۲	
مکزیک	۱۹۸۶	۹/۵	۰/۰۲	۱۲/۸	
مراکش	۱۹۸۴	۴/۳	۰/۵	۷/۳	
فیلیپین	۱۹۸۶	۶/۴	۰/۱	۱۰/۹	
تایلند	۱۹۸۶	۸/۸	۰/۳	۱۴/۶	
اروگوئه	۱۹۸۵	۶/۹	۰/۴	۷/۶	
تونس	۱۹۸۹	۷/۴	۰/۳	۴/۹	
زامبیا	۱۹۹۰	-۱/۱	۰/۰	۴/۹	
درصد $3 \leq d < 5$					
کامرون	۱۹۹۱	۹/۱	۱/۸	-۰/۹	
کلمبیا	۱۹۹۱	۵/۷	۰/۳	۸/۶	
پاکستان	۱۹۹۱	۶/۰	۰/۰	۳	
درصد $5 \leq d < 10$					
کاستاریکا	۱۹۹۰	۶/۲	۲/۶	۸/۷	
دومینکن	۱۹۹۲	۶/۶	۰/۰۱	۲۹/۳	
مالزی	۱۹۸۸	۸/۹	۱/۷	۱۴/۱	
درصد $10 \leq d$					
سريلانكا	۱۹۹۰	۴/۳	۰/۷	۹/۳	
متوسط		۶/۸۲	۰/۴۲	۱۰/۰۳	

* d عوارض صادراتی است

منبع: برای کشورهای منتخب در حال توسعه (2002) Ameliu.Santos-Paulino&A.P. Thirwall و برای ایران مربوط به محاسبات مولف بر اساس آمار (2003) WDI می‌باشد.

جدول ۲- عوارض وارداتی و رشد واردات قبل و بعد از آزادسازی تجاری

کشور	سال آزادسازی	قبل از آزادسازی		بعد از آزادسازی	
		رشد واردات	عوارض وارداتی	رشد واردات	عوارض وارداتی
درصد $0 \leq d < 5$					
اندونزی	۱۹۸۶	۷/۵۵	۵/۱۱	۸/۵۹	
درصد $5 \leq d < 10$					

کشور	سال آزادسازی	قبل از آزادسازی		بعد از آزادسازی	
		رشد واردات	عوارض وارداتی	رشد واردات	عوارض وارداتی
کاستاریکا	۱۹۹۰	۹/۷۲	۳/۹۵	۷/۹۷	۹/۰۵
کره جنوبی	۱۹۹۰	۸/۶۸	۱۲/۵۳	۵/۵۵	۹/۳۵
مالزی	۱۹۸۸	۸/۴۱	۱۰/۰۶	۵/۰۹	۱۵/۴۸
مکزیک	۱۹۸۶	۸/۲۷	۷/۹۴	۴/۶۹	۱۳/۴۴
پاراگوئه	۱۹۸۹	۸/۵۹	۱۱/۰۲	۴/۸۸	۲۲/۸۸
		درصد $10 \leq d < 15$			
شیلی	۱۹۷۶	۱۳/۹۳	۲/۴۹	۱۲/۴۲	۹/۸۸
فیلیپین	۱۹۸۶	۱۳/۴۸	۲/۸۴	۱۳/۹۷	۱۳/۱۲
سریلانکا	۱۹۹۰	۱۳/۳۸	۷/۹۳	۱۳/۴۱	۸/۷۷
تایلند	۱۹۸۶	۱۲/۸۱	۶/۱۲	۹/۶۶	۱۱/۶۶
ونزوئلا	۱۹۹۱	۱۰/۰۵	۶/۴۰	۱۰/۱۱	۱۲/۷۱
زامبیا	۱۹۹۰	۱۰/۰۷	-۴/۲۳	۱۶/۶۷	۲/۳۴
ایران	۲۰۰۱	۱۱/۸۳	۱۲/۳۰	۱۸/۹۵	۲۰/۸۶
		درصد $15 \leq d < 20$			
کلمبیا	۱۹۹۱	۱۵/۰۴	۴/۹۹	۹/۱۷	۱۴/۵۲
دومینکن	۱۹۹۲	۱۸/۹۸	۵/۳۸	۱۵/۰۳	۸/۰۵
اکوادور	۱۹۹۱	۱۵/۸۱	۱/۷۸	۸/۸۹	۶/۶۹
مراکش	۱۹۸۴	۱۹/۱۱	۳/۳۱	۱۶/۶۵	۶/۴۹
اروگوئه	۱۹۸۵	۱۶/۲۷	-۱/۵۳	۱۰/۶۵	۱۱/۳۹
		درصد $20 \leq d$			
کامرون	۱۹۹۱	۲۱/۶۵	۶/۷۷	۲۰/۹۸	۳/۴۰
هند	۱۹۹۱	۳۸/۵۹	۶/۷۹	۲۷/۷۷	۱۰/۹۳
مالاوی	۱۹۹۱	۲۱/۴۷	۲/۲۸	۲۱/۳۶	۱/۸۳
پاکستان	۱۹۹۱	۲۶/۸۲	۳/۶۳	۲۱/۳۳	۴/۸۴
تونس	۱۹۸۹	۲۳/۸۳	۶/۰۱	۲۱/۲۹	۴/۶۳
متوسط		۱۵/۲۴	۵/۴۹	۱۳/۰۹	۱۰/۰۴

* d عوارض وارداتی است.

منبع: برای کشورهای منتخب در حال توسعه (Ameliau.santos-Paulino (2002) و برای ایران مربوط به محاسبات مولف بر اساس آمار (WDI (2003) می باشد.

جدول ۳- رشد صادرات و واردات و جهش نرخ ارز واقعی بعد از آزادسازی تجاری

کشور	سال آزادسازی	اولین دوسال بعد از آزادسازی (رشد)			سال‌های متوالی بعد از آزادسازی (رشد)		
		صادرات	واردات	نرخ واقعی ارز	صادرات	واردات	نرخ واقعی ارز
آفریقا							
کامرون	۱۹۹۱	۲۱/۷	۴/۲	-۵/۶	۲۱/۰	۱/۸	-۲/۸
مالاوی	۱۹۹۱	۲۱/۵	۰/۴	-۱۰/۱	۲۱/۴	۰/۰	-۵۸/۳
مراکش	۱۹۸۴	۱۶/۷	۲/۱	-۱۱/۰	۱۹/۱	۰/۵	-۱/۹
تونس	۱۹۸۹	۲۱/۳	۱/۲	-۶/۰	۲۳/۸	۰/۳	-۴/۲
زامبیا	۱۹۹۰	۲۶/۶	۱۶/۱	-۵/۴	-۰/۶	-۲/۳	۳/۵
آمریکای لاتین							
شیلی	۱۹۷۶	۱۲/۴	۰/۰	-۶/۷	۱۳/۹	۰/۰	۵/۱
کلمبیا	۱۹۹۱	۵/۹	۳۸/۲	۴/۱	۶/۸	۸/۹	۹/۴
کاستاریکا	۱۹۹۰	۱۰/۳	۱۱/۸	-۰/۵	۸/۰	۸/۱	۱/۹
دومینکن	۱۹۹۲	۶۴/۸	۲/۵	۴/۳	۱۲/۱	۸/۹	۲/۱
اکوادور	۱۹۹۱	۷/۰	۰/۹	۶/۹	۵/۲	۴/۶	۲/۷
مکزیک	۱۹۸۶	۸/۴	۲۰/۹	۹/۵	۱۲/۰	۱۴/۱	۲/۷
پاراگوئه	۱۹۸۹	۱۹/۰	۹۸/۰	۶/۶	۶/۶	۵/۱	۰/۷
اروگوئه	۱۹۸۵	۱/۵	۲۲/۶	-۲/۳	۹/۰	۱۰/۵	۴/۶
ونزوئلا	۱۹۹۱	۵/۰	۹/۹	۴/۵	۷/۶	۴/۱	۱۱/۸
شرق آسیا							
اندونزی	۱۹۸۶	۷/۸	-۸/۴	-۱۶/۲	۹/۱	۱۲/۰	۰/۱۵
کره	۱۹۹۰	۱۱/۲	۱۲/۳	-۲/۹	۱۷/۰	۷/۶	۰/۳
مالزی	۱۹۸۸	۱۷/۳	۲۵/۱	-۱/۱	۱۳/۵	۱۰/۵	-۲/۱
فیلیپین	۱۹۸۶	۱۰/۶	۲۴/۱	-۶/۲	۱۰/۳	۹/۵	۱/۷
تایلند	۱۹۸۶	۲۴/۵	۳۶/۶	-۶/۴	۱۲/۴	۷/۹	۱/۰
جنوب و غرب آسیا							
هند	۱۹۹۱	۲۸/۶	۱/۴	-۱/۰	۲۹/۸	۰/۲	-۱/۱
پاکستان	۱۹۹۱	۲۶/۸	۴/۰	-۳/۳	۲۱/۳	۰/۰	-۴/۱
سرلانکا	۱۹۹۰	۱۳/۴	۱۳/۵	-۵/۹	۱۳/۴	۰/۷	-۴/۵
ایران	۲۰۰۱	۱۸/۱۳	۲۱/۱۷	۱۴/۱۳	۱۹/۲۲	۱۷/۵۵	۱۷/۱۳
متوسط		۱۳/۲۵	۱۵/۹۴	-۱/۷۶	۱۸/۱۲	۵/۶۸	-۰/۶۱

منبع: برای کشورهای منتخب در حال توسعه (Amelieu, Santos-Paulino & A.P. Thirwall (2002) و برای ایران مربوط به محاسبات مؤلف بر اساس آمار (WDI (2003 و ترازنامه بانک مرکزی ۱۳۸۲ می باشد.

۳. معرفی الگوی نظری و تخمین مدل اقتصادسنجی

در این بخش ضمن معرفی الگوهای نظری صادرات و واردات در هر بخش با استفاده از الگوی پیشنهادی آمیلیانو سانتوز (۲۰۰۲)^۱ به تخمین و تجزیه و تحلیل الگوهای مذکور برای کشورهای در حال توسعه منتخب در طی دوره زمانی ۱۹۷۱-۲۰۰۲ می‌پردازیم. اما قبل از ورود به مرحله فوق ابتدا به معرفی متغیرهای الگو و منابع آماری می‌پردازیم.

۳-۱. معرفی متغیرهای الگو و منابع آماری

داده‌های مورد نیاز جهت تخمین مدل به صورت سالانه از سال ۱۹۷۱-۲۰۰۲ برای ۲۳ کشور در حال توسعه منتخب به شرح زیر می‌باشد.

- رشد واردات (m): رشد واردات کالاها و خدمات، رشد سالانه به دلار ثابت ۱۹۹۵. WDI(2003).

- رشد صادرات (x): رشد صادرات کالاها و خدمات، رشد سالانه به دلار ثابت ۱۹۹۵. WDI(2003).

- عوارض وارداتی (dm): شامل تمام سطوح عوارض و مالیات بر روی کالاها در نقطه ورود به کشور می‌باشد. WDI(2003).

- عوارض صادراتی (dx): شامل تمام سطوح عوارض و مالیات بر روی کالاها در نقطه خروج از کشور می‌باشد. WDI(2003).

- رشد نرخ واقعی ارز صادراتی (px) و وارداتی (pm): نرخ واقعی ارز برابر با $\left(\frac{P_d E}{P_f}\right)$ است که در آن P_d قیمت‌های داخلی، E نرخ اسمی ارز و P_f قیمت‌های خارجی است؛ به علاوه در الگوی صادراتی به جای P_f ، قیمت‌های صادراتی و در الگوی تقاضای واردات به جای P_f قیمت‌های وارداتی را جایگزین می‌کنیم. داده‌های RER برای کشورهای کلمبیا، کاستاریکا، اکوادور، هند، اندونزی، مالزی، مکزیک، پاکستان، فیلیپین، سریلانکا، تایلند و تونس از مطالعه Bahmani-oskooe & Mirzai (2000) و برای مابقی کشورها از IFS(2003) به دست آمده‌اند. داده‌های RER برای اقتصاد ایران توسط مؤلفین محاسبه شده است.

1. Ameliao Santos-Paulino & A.P. Thirlwall (2002).

رشد درآمد (y): رشد تولید ناخالص داخلی (GDP) به دلار ثابت (۱۹۹۵). WDI(2003).
 رشد درآمد جهانی (w): رشد تولید ناخالص داخلی جهانی به دلار ثابت (۱۹۹۵). این
 متغیر به صورت تفاضل بین تولید ناخالص جهانی و تولید ناخالص کشور تعریف می گردد.
 به عبارت دیگر $WY_i = \text{WorldGDP} - \text{GDPI}$.

۳-۲. آزادسازی تجاری و صادرات

۳-۲-۱. الگوی نظری

بطور کلی انتظارات نظری حاکی از آن است که عملکرد صادراتی یک کشور در وهله اول به رقابت پذیری آن کالا (که توسط قیمت نسبی صادرات کشور به قیمت کالای خارجی آن بر حسب پول رایج اندازه گیری می شود) و تقاضای جهانی که تقاضا برای کالای صادراتی کشور را معین می سازد، بستگی دارد. با فرض ثابت بودن کشش های قیمتی و درآمدی تقاضای صادرات، می توان نوشت:

$$X_t = A \left[\frac{P_d}{P_f} \right]_t^\eta W_t^\varepsilon \quad (1)$$

به طوری که X_t صادرات در زمان t ، A مقدار ثابت، $\frac{P_d}{P_f}$ نسبت قیمت های داخلی به خارجی بر حسب پول رایج، W درآمد جهانی، η کشش قیمتی تقاضای صادرات و ε کشش درآمدی تقاضای صادرات است. انتظارات نظری حاکی از آن است که کشش قیمتی منفی و کشش درآمدی مثبت باشد.
 با لگاریتم و تفاضل گیری از معادله (۱)، معادله رشد صادرات بصورت زیر حاصل می گردد:

$$x_t = \eta(p_d - p_f) + \varepsilon(w_t) + a \quad (2)$$

چنین تابع سنتی رشد صادرات چارچوب سودمندی را برای تجزیه و تحلیل عکس العمل صادرات نسبت به تغییرات قیمتی و درآمدی فراهم می سازد.
 در اینجا برای ادامه کار سه تعدیل را بر الگوی پایه ای در نظر می گیریم. اولاً، فرض

می‌گردد تعدیل تقاضای صادرات نسبت به تغییرات قیمتی و درآمدی، آنی و لحظه‌ای نبوده به طوری که می‌توان جهت تصریح نمودن پویایی صادرات و شرایط تعادلی آن از فرایند تعدیل جزئی در مدل استفاده نمود، لذا خواهیم داشت:

$$x_t = \alpha_0 + \alpha_1 p_x + \alpha_2 w_t + \alpha_3 x_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

به طوری که p_x نرخ تغییرات در قیمت‌های نسبی، w_t رشد درآمد جهانی، x_{t-1} رشد صادرات با یک وقفه و μ_t جمله خطای الگو است. این نوع تصریح از الگو امکان تمایز میان کشش‌های کوتاهمدت و بلندمدت را فراهم می‌سازد. کشش بلندمدت قیمتی و درآمدی

$$\text{مدل به ترتیب عبارتند از } \frac{\alpha_1}{1-\alpha_3} \text{ و } \frac{\alpha_2}{1-\alpha_3}.$$

دومین تعدیل در الگو پایه‌ای، معرفی معیارهای آزادسازی است که به ترتیب متغیر عوارض صادراتی (d_x) و متغیر آزادسازی تجاری (lib) برای سال‌هایی که آزادسازی تجاری معنی‌داری انجام یافته است در الگو لحاظ می‌شود. با تعمیم الگوی (۳) خواهیم داشت:

$$x_{it} = \alpha_i + \alpha_1 p_{xit} + \alpha_2 w_{it} + \alpha_3 w_{it-1} + \alpha_4 d_{xit} + \alpha_5 lib_{xit} + \mu_{it} \quad (4)$$

که در آن α_i اثرات ثابت کشوری^۱ برای زمانیکه از داده‌های پانل استفاده می‌کنیم، تفسیر می‌گردند. انتظارات نظری حاکی از آن است که $\alpha_1 < 0$ ، $\alpha_2 > 0$ ، $\alpha_3 > 0$ ، $\alpha_4 < 0$ و $\alpha_5 > 0$ باشد.

سومین تعدیل در الگوی پایه، اثرگذاری آزادسازی تجاری بر کشش‌های قیمتی و درآمدی تقاضای صادرات است. به عنوان مثال آزادسازی تجاری می‌تواند کشش‌های قیمتی و درآمدی تقاضای صادرات را افزایش دهد، این امر حاکی از آن است که تولیدکنندگان می‌توانند به آسانی با تغییر در ساختار تسهیلات مالی و تحرک در منابع، عوامل تولید را به سمت بخش قابل تجارت هدایت نمایند. یک چنین اثرات تعاملی را می‌توان به وسیله حاصل ضرب متغیر دامی در متغیرهای قیمت و درآمد تبیین نمود. این امر اثرات مشترک حذف انحرافات صادراتی را روی کشش‌های درآمدی و قیمتی

1. Country-Specific.

اندازه گیری می نماید. بنابراین می توان مدل را بصورت زیر بازنویسی نمود.

$$x_{it} = \alpha_1 + \alpha_2 p_{xit} + \alpha_3 w_{it} + \alpha_4 x_{it-1} + \alpha_5 d_{xit} + \alpha_6 lib_{xit} + \alpha_7 (lib.p_x)_{it} + \alpha_8 (lib.w)_{it} + \mu_{it} \quad (5)$$

ضرایب $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \alpha_4, \alpha_5$ و α_6 همانند الگوی (۴) بوده اما ضریب α_7 و α_8 همان اثرات تعاملی ناشی از آزادسازی تجاری است که علامت آنان می تواند مثبت یا منفی باشند.

۲-۳. تخمین و تجزیه و تحلیل

در این بخش جهت بررسی اثرات آزادسازی تجاری بر رشد صادرات (معادلات ۵ و ۴) مبتنی بر دو نوع از الگوهای داده های پانل برای ۲۳ کشور طی دوره زمانی (۲۰۰۲-۱۹۷۲) می پردازیم. الگوی اول تخمین زن اثرات ثابت بوده که مبتنی بر تصریح متغیرهای مجازی جهت شناسایی ویژگی های کشوری که در طول زمان ثابت است، می باشد.^۱ در این حالت با توجه به پویایی الگو، استفاده از تخمین زن استاندارد درون گروهی^۲، چنانچه تعداد واحدها (کشورها) با فرض ثابت بودن دوره زمانی به سمت بی نهایت میل کند به برآوردهای ناسازگاری منجر می گردد.^۳ اما به هر حال با توجه به اینکه تعداد سال های دوره زمانی مورد استفاده در الگوی پانل مطالعه حاضر نسبتاً بالا می باشد، این احتمال وجود دارد که تورش ایجاد شده توسط متغیر باوقفه وابسته، بسیار کوچک باشد. برآورد دوم برای مدل پویای داده های پانل^۴ استفاده از روش های گشتاورهای تعمیم یافته (GMM)^۵ است. این روش برآورد، مشکل درون زایی متغیرهای توضیحی را رفع می نماید. ابزارها همان متغیرهای توضیحی باوقفه می باشد. نتایج حاصل از دو گروه تخمین زننده در جدول (۵) ارائه شده است. در ابتدا اعتبار استفاده از داده های پانل را مورد آزمون قرار می دهیم. به عبارت دیگر آیا کشورهای مورد بررسی همگن می باشند یا خیر. در صورتیکه کشورها همگن بوده باشند ضرورت استفاده از روش پانل ایجاب می گردد.

1. Greene (1997).

2. Standard Within-Group Estimator.

3. جهت مطالعه بیشتر رجوع شود به: (Nerlove(1967), Nickell(1981), Harris & Matyas(1996).

4. Dynamic Panel Data Model.

5. Generalized Methods of Moments.

به عبارت دیگر از لحاظ آزمون آماری خواهیم داشت:

$$Y_i = Z_i\delta + U_i \quad \text{مدل مقید} \quad (6)$$

$$Y_i = Z_i\delta_i + U_i \quad \text{مدل غیرمقید} \quad (7)$$

و $i = 1, 2, \dots, 7$

فرضیه صفر پانل بودن را مورد بررسی قرار می‌دهد. آماره آزمون فرضیه به صورت زیر می‌باشد:

$$F = \frac{(R_{UR}^2 - R_R^2)/(N-1)K'}{(1 - R_{UR}^2)/N(T - K')}$$

به طوری که N تعداد کشورها و K یا K' تعداد متغیرهای توضیحی و T تعداد مشاهدات در طول زمان می‌باشد.

آماره آزمون F برای معادلات (6) و (7) عبارت خواهد بود از:

$$F = 0.35$$

با مقایسه F محاسباتی فوق با مقدار بحرانی جدول 3.84 (229 و 110 و 0/05) درمی‌یابیم که فرضیه صفر مبتنی بر لزوم بررسی مطالعه حاضر به صورت پانل مورد تأیید قرار می‌گیرد.

توابع رشد صادرات که در معادلات (4) و (5) معرفی شده است، امکان بررسی اثرات انحرافات سیاست صادراتی و آزادسازی تجاری بر عملکرد صادرات را در قالب دو نوع رویکرد، فراهم می‌سازد. روش اول برای مدل دینامیک پانل داده‌ها استفاده از الگوی اثرات ثابت¹ مبتنی بر متغیرهای مجازی است که در آن تنها مشخصه‌های کشوری در طول زمان ثابت هستند؛ روش دوم برای پویایی داده‌های پانل استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته است (GMM)². در یک رگرسیون پویای معمولی، برآوردگر حاصل از T مشاهده هر چند اریب‌دار هستند، اما سازگار محسوب می‌شود. اریب نمونه‌های کوچک نیز

1. Fixed effects.

2. Arellano(1993); Arellano and Bond(1998).

دارای رتبه $\frac{1}{T}$ است. در الگوهای پویای ساده، نتایج نمونه‌های بزرگ با گرایش T به سمت بی‌نهایت حاصل می‌گردد، اما در الگوی پویای پانل، نتایج مجانبی با گرایش n (تعداد واحدها) به سمت بی‌نهایت بدست می‌آید. در رویکرد متغیر ابزاری مانند روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) از محدودیت گشتاوری خطی برای حصول تخمین‌های سازگار استفاده می‌گردد. بدین ترتیب دیگر به فرض برون‌زای اکید ابزارها برای شناسایی نیازی نیست. با در نظر گرفتن برخی مفروضات اضافی شامل عدم همبستگی جمله خطا با متغیرهای توضیحی و همچنین عدم وجود خودهمبستگی در خطاها، بردار ضرایب را می‌توان با استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته که یک برآوردگر متغیر ابزاری است، برآورد کرد.^۱

در هنگام تخمین، مجموعه ابزارهایی که در تخمین معادلات رشد صادرات (۴) و (۵) مورد استفاده قرار خواهند گرفت شامل وقفه‌های اول متغیرهای توضیحی است. نتایج ناشی از دو گروه تخمین زنده با اثرات ثابت و GMM در جدول (۴) ارائه شده است.

نتایج اثرات ثابت در ستون (۱) بیانگر آن است که تمامی ضرایب در تابع رشد صادرات دارای علامت مورد انتظار و سازگار با انتظارات نظری می‌باشد. اما کشش‌های قیمتی تقاضای صادرات بسیار پایین می‌باشند و ضریب متغیر وابسته باوقفه به اندازه‌ای کوچک بوده که تفاوت اندکی میان کشش‌های قیمتی و درآمدی در کوتاه‌مدت و بلندمدت مشاهده می‌گردد. ضریب متغیر تعرفه صادراتی (۰/۲۱-) و متغیر مجازی آزادسازی تجاری (۱/۹۸) معنی‌دار بوده و حاکی از آن است که کاهش تعرفه‌های صادراتی و همچنین اصلاحات در رژیم سیاست تجاری تأثیر شدیدی بر عملکرد صادرات دارد (تعرفه تجاری بر حسب درصد است). به طوری که کاهش یک درصدی تعرفه صادراتی، ۰/۲۱ درصد رشد صادرات را افزایش خواهد داد و همچنین با آزادسازی تجاری کامل (۱۰۰ درصد) در حدود ۲۰۰ درصد رشد صادرات افزایش می‌یابد.

ستون دوم جدول (۴) امکان آزمون این فرضیه که با آزادسازی تجاری کشش‌های قیمتی و درآمدی افزایش خواهد یافت را فراهم می‌سازد. همان‌طور که ملاحظه می‌گردد

1. Greene (1997).

کشش‌های درآمدی و قیمتی هر دو مطابق با انتظار نظری با آزادسازی‌های تجاری بطور معنی‌داری (بطور قدر مطلق) افزایش می‌یابند. ضریب عوارض وارداتی برابر $(-0/06)$ بوده و ضریب انتقال متغیر مجازی $(0/79)$ بیانگر آن است که واکنش صادرات نسبت به آزادسازی تجاری از شدت بالایی برخوردار نبوده اما این اثر معنی‌دار می‌باشد. اکنون به تجزیه و تحلیل برآوردهای روش GMM، که نتایج آن در ستون‌های سوم و چهارم جدول (۴) ارائه شده است، می‌پردازیم. کشش‌های درآمدی و قیمتی همانند نتایج روش اثرات ثابت، از معنی‌داری بالایی برخوردار هستند، اما همچنین از مقدار پایینی برخوردارند. همانگونه که در ستون سوم مشاهده می‌گردد، تعرفه‌های صادراتی دارای اثر منفی بر صادرات بوده و ضریب برآوردی آن برابر $-0/18$ است. اثر مستقل آزادسازی تجاری که توسط ضریب متغیر مجازی $(1/86)$ نشان داده شده است از لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد. به عبارت دیگر اجرای سیاست‌های آزادسازی صادرات، رشد صادرات را حدود ۱۹۰ درصد افزایش خواهد داد.

جدول ۴- عملکرد صادرات در کشورهای در حال توسعه منتخب

متغیر وابسته: رشد صادرات x_t				
GMM		Fixed effects		متغیرهای توضیحی
(۴)	(۳)	(۲)	(۱)	
$-0/14$ ($-2/42$) \times	$-0/13$ ($-1/33$) $\&$	$-0/10$ ($-2/62$) \times	$-0/09$ ($-2/75$) $\times\times$	p_x
$1/38$ ($1/53$) $\&$	$1/49$ ($3/24$) $\times\times$	$2/13$ ($2/51$) \times	$1/43$ ($1/98$) \times	W
$-0/15$ ($-3/75$) $\times\times$	$-0/18$ ($-2/25$) \times	$-0/06$ ($-2/34$) \times	$-0/21$ ($-3/17$) $\times\times$	d_x
$1/43$ ($2/27$) \times	$1/86$ ($2/55$) \times	$0/79$ ($2/10$) \times	$1/98$ ($1/74$) $\&$	Lib
$0/13$ ($4/16$) $\times\times$	$0/12$ ($5/22$) $\times\times$	$0/04$ ($2/42$) \times	$0/03$ ($1/87$) $\&$	x_{t-1}
$2/61$ ($3/18$) \times		$0/50$ ($2/35$) \times		$w \times lib$
$0/08$ ($-2/41$) \times		$-0/07$ ($-1/83$) $\&$		$p_x \times lib$

متغیر وابسته: رشد صادرات x_t				متغیرهای توضیحی
GMM		Fixed effects		
(۴)	(۳)	(۲)	(۱)	
۱/۵۹	۱/۶۹	۲/۲۱	۱/۴۷	کشش درآمدی بلند مدت WLR
-۰/۱۶	-۰/۱۵	-۰/۱۰	-۰/۰۹	کشش قیمتی بلند مدت PxLR
		۰/۶۵	۰/۵۸	ضریب تعیین R^2
		۱/۴۸	۱/۱۵	آزمون هاسمن
۴۵/۳۶xx		۴/۲۵		آزمون حذف متغیرهای حاصلضربی
[۰/۰۰۰]	[۰/۰۰۰]			آزمون والد
۴۳۸	۴۳۸	۴۵۷	۴۵۷	تعداد مشاهدات

* اعداد داخل پرانتز آماره t و اعداد داخل کروشه P-Value می‌باشند. همچنین x معنی‌داری در سطح ۱ درصد، xx معنی‌داری در سطح ۵ درصد و & معنی‌داری در سطح ۱۰ درصد را نشان می‌دهد. جهت آزمون حذف متغیرهای حاصلضرب از آماره F و از آزمون والد جهت معنی‌داری همزمان رگرورها استفاده شده است.

ستون چهارم جدول (۴) نتایج روش GMM را بر اساس اثرات تعاملی آزادسازی تجاری و کشش‌های درآمدی و قیمتی، نشان می‌دهد. با توجه به ضریب عوارض صادراتی (-۰/۱۵)، مشاهده می‌گردد که این ضریب از لحاظ آماری معنی‌دار و از مقدار کمتری در مقایسه با ضریب متناظر آن در ستون سوم (-۰/۱۸) برخوردار می‌باشد. همچنین برآورد کشش عوارض صادراتی (۰/۱۵) اثر منفی تعرفه‌ها بر رشد صادرات را مورد تأیید قرار می‌دهد، اما تأثیر آن ضعیف است. ضریب آزادسازی تجاری برابر ۱/۴۳ بوده و بیانگر آن است که حذف موانع سیاست تجاری به افزایش بیش از ۱۰۰ درصدی رشد صادرات می‌انجامد.

۳-۳. آزادسازی تجاری و واردات

۳-۳-۱. الگوی نظری

در این بخش با پیروی از الگوی جانیشینی ناقص به تخمین و تجزیه و تحلیل توابع تقاضای واردات در قالب توابع تقاضای واردات سنتی می‌پردازیم. در این گونه توابع، تقاضای واردات، به صورت تابعی از قیمت‌های نسبی (قیمت‌های داخلی به جانشین) و درآمد داخلی تصریح شده است. با فرض ثابت بودن کشش‌های قیمتی و درآمدی تقاضای واردات، می‌توان نوشت:

$$M = \left[\frac{P_f E}{P_d} \right]^\Psi Y^\pi \quad (8)$$

به طوری که Y درآمد داخلی، P_f قیمت های خارجی، E نرخ ارز اسمی، p_d قیمت های داخلی، Ψ کشش قیمتی تقاضای واردات و π کشش درآمدی تقاضای واردات است. انتظارات نظری حاکی از آن است که کشش قیمتی منفی و کشش درآمدی مثبت باشد. با لگاریتم و تفاضل گیری از معادله (8) معادله رشد واردات را می توان به صورت زیر نوشت:

$$m = \Psi(p_f + e - p_d) + \pi(y) \quad (9)$$

جهت لحاظ نمودن پویایی میان واردات و شرایط تعادلی آن، از فرایند تعدیل جزئی در مدل استفاده می گردد، لذا خواهیم داشت:

$$m_t = \beta_0 + \beta_1 p_m + \beta_2 y + \beta_3 m_{t-1} + \mu_t \quad (10)$$

به طوری که $\beta_1 = \Psi$ و $\beta_2 = \pi$ به ترتیب کشش های کوتاه مدت قیمتی و درآمدی هستند؛ p_m رشد قیمت های نسبی و μ_t جمله خطای مدل است، کشش های بلندمدت قیمتی و درآمدی مدل به ترتیب عبارتند از $\frac{\beta_1}{1-\beta_3}$ و $\frac{\beta_2}{1-\beta_3}$.

همان طوری که در بخش قبلی بیان گردید مطالعات متعددی به تخمین توابع تقاضای واردات برای کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه پرداخته اند. جهت بررسی اثر آزادسازی تجاری روی عملکرد واردات و همچنین تحلیل رفتار کشش های تقاضای واردات در طول دوره اصلاحات تجاری، روش های متعددی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. ملو و وگت (۱۹۸۴)^۱ در این رابطه دو فرضیه جالب را مورد توجه قرار دارند، اول اینکه همان طور که درجه آزادسازی واردات افزایش می یابد، کشش درآمدی تقاضای واردات افزایش خواهد یافت. به عبارت دیگر، با کاهش کنترل ها بطور خودکار کشش های درآمدی افزایش خواهد یافت. ثانیاً در فرآیند تعدیل و توسعه اقتصادی، کشش قیمتی تقاضای واردات به عنوان معیاری برای جانمایی تولید داخلی با واردات افزایش

1. Melo & Vogt (1984) این دو مؤلف در این رابطه مطالعه ای را برای کشور ونزوئلا مورد بررسی قرار داده اند.

خواهد یافت و یا به عبارت دیگر این جانشینی آسان تر خواهد شد. در مطالعه حاضر علاوه بر رویکرد ملو و وگت جهت بررسی اثر آزادسازی تجاری بر واردات همچنین اثر آزادسازی تجاری را از طریق اثر عوارض وارداتی و اثر آزادسازی تجاری از طریق متغیر Dummy که به مدل تقاضای واردات سنتی تعمیم داده شده، مورد بررسی قرار می‌گیرد. لذا با استفاده از تصریح پویای تابع رشد واردات (۱۰) می‌توان مدل تعمیم یافته آن را به صورت زیر ارائه نمود:

$$m_{it} = \alpha_i + \beta_1 p m_{it} + \beta_2 y_{it} + \beta_3 m_{it-1} + \beta_4 d_{it} + \beta_5 lib_{it} + \varepsilon_t \quad (11)$$

که در آن α_i اثرات مشخصه‌های کشوری^۱ برای زمانی که از داده‌های پانل استفاده می‌کنیم، تفسیر می‌گردند. d_{it} عوارض وارداتی و lib_{it} متغیر مجازی برای آزادسازی است (سال‌هایی که در آن آزادسازی تجاری رخ داده است این متغیر برابر یک می‌باشد). انتظارات نظری حاکی از آن است که $\beta_1 < 0$ ، $\beta_2 > 0$ ، $\beta_3 > 0$ ، $\beta_4 < 0$ و $\beta_5 > 0$. همچنین آزادسازی تجاری همان‌طوری که ملو و وگت (۱۹۸۴) اشاره می‌کند، می‌تواند کشش‌های قیمتی و درآمدی را تحت تأثیر قرار دهد. یک چنین اثرات تعاملی را می‌توان به وسیله حاصلضرب متغیر مجازی آزادسازی تجاری در متغیرهای قیمت و درآمد تبیین نمود. این امر اثرات مشترک حذف انحرافات واردات را روی کشش‌های درآمدی و قیمتی اندازه‌گیری می‌کند. بنابراین می‌توان مدل را به صورت زیر باز نویسی نمود.

$$m_{it} = \alpha_i + \beta_1 p m_{it} + \beta_2 y_{it} + \beta_3 m_{it-1} + \beta_4 d_{it} + \beta_5 lib_{it} + \beta_6 (p_m \times lib)_{it} + \beta_7 (y \times lib)_{it} + \varepsilon_t \quad (12)$$

۲-۳-۳. تخمین و تجزیه و تحلیل

قبل از ورود به بحث تخمین و تجزیه و تحلیل همانند الگوی صادرات لازم است در ابتدا این مسئله که چرا مطالعه حاضر به صورت پانل انجام می‌شود مورد آزمون قرار گیرد. به عبارت دیگر آیا کشورهای مورد بررسی همگن می‌باشند یا خیر. در صورتی که کشورها همگن بوده باشند ضرورت استفاده از روش پانل ایجاب می‌گردد. در این رابطه آماره

1. Country-Specific.

آزمون F عبارت خواهد بود از:

$$F = 0.42$$

با مقایسه F محاسباتی فوق با جدول F مشاهده می‌گردد فرضیه صفر مبتنی بر لزوم بررسی مطالعه حاضر به صورت پانل مورد تأیید قرار می‌گیرد. توابع رشد واردات که در معادلات (۱۱) و (۱۲) معرفی شده است امکان بررسی اثرات انحرافات سیاست وارداتی و آزادسازی تجاری بر عملکرد واردات را در قالب دو نوع رویکرد، فراهم می‌سازد. روش اول برای مدل دینامیک پانل داده‌ها استفاده از الگوی اثرات ثابت^۱ مبتنی بر متغیرهای مجازی است که اثر مشخصه‌های کشوری را کنترل می‌کند. روش دوم برای مدل‌های پویای داده‌های پانل، استفاده از روش گشتاورهای تعمیم یافته (GMM) است.^۲ در هنگام تخمین، مجموعه ابزارهایی که در تخمین معادلات رشد واردات (۱۱) و (۱۲) مورد استفاده قرار خواهند گرفت شامل وقفه‌های اول متغیرهای توضیحی است. نتایج ناشی از دو گروه تخمین‌زنده با اثرات ثابت و GMM در جدول (۵) ارائه شده است. نتایج اثرات ثابت در ستون (۱) بیانگر آن است که تمامی ضرایب در تابع رشد واردات دارای علامت مورد انتظار و سازگار با انتظارات نظری می‌باشد. ضریب متغیر وابسته با وقفه به اندازه‌ای کوچک بوده که تفاوت اندکی میان کشش‌های قیمتی و درآمدی در کوتاه‌مدت و بلندمدت مشاهده می‌گردد. ضریب متغیر تعرفه وارداتی (-۰/۳۲) و متغیر مجازی آزادسازی تجاری (۲/۸۹) معنی‌دار بوده و حاکی از آن است که کاهش تعرفه‌های وارداتی و همچنین اصلاحات در رژیم سیاست تجاری تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر عملکرد واردات دارد. ستون دوم جدول (۵) امکان آزمون فرضیه (Melo & Vogt (1984) را فراهم می‌سازد. کشش‌های کوتاه‌مدت درآمدی و قیمتی هر دو مطابق با انتظار نظری و از لحاظ آماری نیز معنی‌دار می‌باشند. همچنین این موضوع برای ضرایب عوارض وارداتی و متغیر مجازی آزادسازی تجاری نیز صادق است. ضریب عوارض وارداتی برابر (-۰/۳۵) بوده و ضریب انتقال متغیر مجازی (۵/۹۳) بیانگر آن است که واکنش واردات نسبت به آزادسازی تجاری از شدت بالا و معنی‌داری برخوردار می‌باشد. با توجه به ضریب متغیرهای Dummy فرضیه

1. Fixed Effects.

2. Arellano (1993); Arellano & Bond (1998).

Melo & Vogt (1984) مورد تأیید قرار می‌گیرد؛ به علاوه آزمون معنی‌داری مشترک هر دو ضریب مبتنی بر آماره F نیز حاکی از تفاوت معنی‌دار آن‌ها از صفر در تمامی سطوح اهمیت می‌باشد. اکنون به تجزیه و تحلیل برآوردهای روش GMM، که نتایج آن در ستون‌های سوم و چهارم جدول (۵) ارائه شده است می‌پردازیم. کشش‌های درآمدی و قیمتی همانند نتایج روش اثرات ثابت، از معنی‌داری بالایی برخوردار است. همان‌گونه در ستون سوم مشاهده می‌گردد تعرفه‌های وارداتی دارای اثر منفی بر واردات بوده و ضریب برآوردی آن برابر $-0/47$ است. اثر مستقل آزادسازی تجاری که توسط ضریب متغیر مجازی ($1/75$) نشان داده شده است از لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد. ستون چهارم جدول مذکور نتایج روش GMM را بر اساس اثرات تعاملی آزادسازی تجاری و کشش‌های درآمدی و قیمتی (همان‌طور که فرضیه Melo & Vogt اشاره می‌کند) نشان می‌دهد. با توجه به ضریب عوارض وارداتی ($-0/58$) مشاهده می‌گردد که این ضریب از لحاظ آماری معنی‌دار و از مقدار بیشتری در مقایسه با ضریب متناظر آن در ستون سوم ($-0/47$) برخوردار می‌باشد.¹

جدول ۵- عملکرد واردات در کشورهای در حال توسعه منتخب

متغیر وابسته: رشد واردات m_t				
GMM		Fixed effects		متغیرهای توضیحی
(۴)	(۳)	(۲)	(۱)	
$-0/15$	$-0/19$	$-0/17$	$-0/11$	p_m
$(-2/43) \times$	$(-1/85) \&$	$(-3/15) \times \times$	$(-2/47) \times$	
$2/48$	$1/26$	$1/86$	$1/58$	Y
$(1/32) \times$	$(2/62) \times \times$	$(2/15) \times$	$(3/78) \times \times$	
$-0/58$	$-0/47$	$-0/35$	$-0/32$	d_m
$(-2/84) \times$	$(-3/43) \&$	$(-2/65) \times$	$(-1/85) \&$	
$8/38$	$1/75$	$5/93$	$2/89$	Lib
$(3/71) \times \times$	$(2/05) \times$	$(2/10) \times$	$(3/12) \times \times$	

1. این نتایج از شواهد تجربی پیرامون تعادل تجارت و تراز پرداخت‌ها پیروی می‌نماید.

متغیر وابسته : رشد واردات m_t				متغیرهای توضیحی
GMM		Fixed effects		
(۴)	(۳)	(۲)	(۱)	
۰/۰۹ (۱/۷۶) &	۰/۰۵ (۲/۶۴) ×	۰/۱۱ (۱/۵۰) &	۰/۰۲ (۳/۳۲) ××	m_{t-1}
۰/۸۶ (۲/۱۱) ×		۰/۶۲ (۲/۹۲) ××		$y \times lib$
-۰/۴۸ (-۲/۳۰) ×		-۰/۲۸ (-۱/۷۴) &		$p_m \times lib$
۲/۷۳ -۰/۱۷	۱/۳۳ -۰/۲۰	۲/۰۹ -۰/۱۹	۱/۶۱ -۰/۱۱	کشش درآمدي بلند مدت y_{LR} کشش قيمتي بلند مدت Pm_{LR}
		۰/۶۳	۰/۵۲	ضريب تعيين R^2 آزمون هاسمن آزمون حذف متغیرهای حاصلضربي آزمون والد تعداد مشاهدات
		۱/۴۳	۱/۸۵	
۱۲/۴۳ ××		۸/۴۶ ××		
[۰/۰۰۰]	[۰/۰۰۰]			
۴۳۹	۴۳۹	۴۰۰	۴۰۰	

* اعداد داخل پرانتز آماره t و اعداد داخل کروشه P-Value می‌باشند. همچنین \times معنی‌داری در سطح ۱ درصد، $\times\times$ معنی‌داری در سطح ۵ درصد و $\&$ معنی‌داری در سطح ۱۰ درصد را نشان می‌دهد. جهت آزمون حذف متغیرهای حاصلضرب از آماره F و از آزمون والد جهت معنی‌داری همزمان رگرورها استفاده شده است.

۳-۴. مقایسه تطبیقی اثرات آزادسازی تجاری بر رشد صادرات و واردات

قبل از ورود به جمع‌بندی مطالب به عنوان یک پیش درآمد اکنون در موقعیتی قرار داریم که می‌توان به مقایسه اثر آزادسازی تجاری بر رشد صادرات و واردات پردازیم. جدول (۶) چنین مقایسه‌ای را نشان می‌دهد. همان‌طوری که از نتایج مشاهده می‌گردد، اثر کاهش عوارض بر رشد واردات به‌طور مطلق بزرگتر از این اثر بر رشد صادرات است. اما در کل اثر آزادسازی تجاری بر واردات به‌طور محسوسی از این اثر بر صادرات بزرگ‌تر است. اثر آزادسازی تجاری بر کشش‌های درآمدي واردات و صادرات برآوردی در الگوی اثرات ثابت چندان متفاوت نمی‌باشد اما در الگوی GMM، اثر آزادسازی تجاری بر کشش‌های درآمدي صادرات نسبت به واردات بزرگ‌تر می‌باشند. اثر آزادسازی تجاری بر کشش قیمتی واردات در مقایسه با صادرات بزرگتر است. لذا با توجه به نتایج مذکور و میزان اثرات آزادسازی بر تجارت می‌توان این فرض که با آزادسازی تجاری وضعیت

تراز تجاری و تراز پرداخت‌ها رو به وخامت می‌گذارد را پذیرفت مگر اینکه تغییرات قیمتی مطلوب و یا بهبودی در خالص انتقالات در جهت مخالف ایجاد گردد.

جدول ۶- مقایسه اثرات آزادسازی تجاری بر رشد صادرات و رشد واردات

روش تخمین				
الگوی GMM		الگوی اثرات ثابت		
بدون حاصل ضرب متغیر Dummy	بدون حاصل ضرب متغیر Dummy	با حاصل ضرب متغیر Dummy	بدون حاصل ضرب متغیر Dummy	
				اثر عوارض تجاری بر:
-۰/۱۵	-۰/۱۸	-۰/۰۶	-۰/۲۱	رشد صادرات
-۰/۵۸	-۰/۴۷	-۰/۳۵	-۰/۳۲	رشد واردات
				اثر آزادسازی تجاری بر:
۱/۴۳	۱/۸۶	۰/۷۹	۱/۹۸	رشد صادرات
۸/۳۸	۱/۷۵	۵/۹۳	۲/۸۹	رشد واردات
				اثر آزادسازی تجاری بر:
۱/۳۵	-	۰/۵۰	-	کشش درآمدی صادرات
۰/۸۶	-	۰/۶۲	-	کشش درآمدی واردات
				اثر آزادسازی تجاری بر:
-۰/۰۸	-	-۰/۰۷	-	کشش قیمتی صادرات
-۰/۴۸	-	-۰/۲۸	-	کشش قیمتی واردات

جمع‌بندی و ملاحظات

این مطالعه در قالب متدهای جامع و سیستماتیک، توابع رشد صادرات و واردات را برای گروهی از کشورهای در حال توسعه منتخب مورد بررسی قرار می‌دهد. علاوه بر این به تجزیه و تحلیل سیاست‌های عمده تجاری در ۲۳ کشور مورد مطالعه در طی دوره زمانی ۲۰۰۲-۱۹۷۱ مبتنی بر روش پویای داده‌های پانل که یکی از مهمترین جنبه‌های نوآوری این مطالعه در ادبیات آزادسازی تجاری محسوب می‌گردد، پرداخته شده است. کشش‌های درآمدی و قیمتی تقاضا درون یک فاصله‌ای از کشش‌هایی که در مطالعات قبلی مشاهده شده، قرار می‌گیرد. کشش‌های بلندمدت قیمتی و درآمدی دارای علامت مورد انتظار و به‌طور کلی از لحاظ آماری معنی‌دار می‌باشد.

به هر حال این مطالعه به بسط توابع رشد واردات و صادرات، بر اساس معیارهای مرتبط با تجارت در کشورهای در حال توسعه پرداخته و آن را در قالب روش GMM در داده‌های پانل مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. یکی از شاخص‌های مورد استفاده جهت ارزیابی تأثیر انحرافات سیاست تجاری بر رشد واردات، سطح عوارض وارداتی است. نتایج برآوردی حاکی از آن است که عوارض وارداتی به کاهش رشد واردات منجر می‌گردد. همان‌طوری که اشاره گردید تمامی کشورهای مورد بررسی جهت پایه‌ریزی فرآیند آزادسازی به کاهش و ساده‌سازی تعرفه‌های وارداتی و همچنین حذف محدودیت‌های غیرمقداری اقدام نمودند. نتایج شواهد قوی مبنی بر تأیید این فرضیه که حذف انحرافات تجاری اثر مثبت و شدیدی بر رشد واردات دارد، فراهم می‌سازد. در نهایت این فرضیه که با آزادسازی تجاری کشش‌های درآمدی افزایش می‌یابد در این مطالعه مورد تأیید قرار گرفت. کشش‌های درآمدی بالاتر پس از آزادسازی، افزایش در درجه باز بودن تجارت خارجی کشورهای مورد بررسی را نتیجه می‌دهد.

همچنین فرضیه افزایش کشش‌های قیمتی به عنوان نتیجه‌ای از اصلاح واردات و صادرات مورد تأیید قرار گرفت. واکنش رشد واردات (صادرات) به معیارهای آزادسازی تجاری چندان تعجب‌آور نبوده چرا که اکثریت کشورهای مورد بررسی قبل از اصلاحات بیشتر بر روی سیاست‌های محدودیت تجاری نظیر استراتژی جایگزینی واردات تمرکز داشته لذا با آزادسازی تجارت بطور حتم رشد واردات افزایش خواهد یافت.

منابع

- ابریشمی، حمید (۱۳۸۰)؛ "تقاضای واردات در ایران با رویکردی نوین"، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۰، صفحات ۱-۳۰.
- خیابانی، ناصر (۱۳۷۸)؛ "تعیین رژیم‌های وارداتی در اقتصاد ایران یک تحلیل تجربی براساس مدل‌های عدم تعادل و رگرسیون‌های سوئیچی"، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۱۲، صفحات ۱-۱۴.
- توکلی، اکبر و همایون رنجبر (۱۳۷۷)؛ "تخمین تابع تقاضای واردات کشور با تغییر ضرایب ساختاری"، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۷، صفحات ۲۹-۴۶.
- کیانی، هژبر و داریوش حسنونند (۱۳۷۶)؛ "بررسی رابطه بلندمدت (تعادلی) بین متغیرهای تابع تقاضای واردات با استفاده از روش‌های همگرایی"، فصلنامه پژوهشهای بازرگانی، شماره ۴، صفحات ۲۹-۴۸.
- قطمیری، محمدعلی (۱۳۷۶)؛ "کشش‌های درآمدی و قیمتی تقاضای برای واردات و توسعه اقتصادی در ایران"، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵، صفحات ۵۵-۶۶.
- محسنی، رضا (۱۳۸۳)؛ "تبعات آزادسازی تجاری بر رشد صنعتی در ایران، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.

Agosin, Manuel R. (1991); "Trade policy reform and economic performance: a review of the issues and some preliminary evidence", *UNCTAD Discussion Papers*, No.41, UNCTAD, Geneva.

Arellano, Manuel (1993); "On testing of correlation effects with panel data", *Journal of Econometrics*, 59 (1), September, pp. 87-97.

Arellano, Manuel and Stephen Bond (1991); "Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations", *Review of Economic Studies*, 58, pp. 277-297.

Bahmani-Oskooee, Mohsen and Farhang Niroomand (1998); "Long run price elasticities and the Marshall-Lerner condition revisited", *Economics Letter*, 61, pp. 101-109.

- Bahmani-Oskooee, Mohsen, and Aghdas Mirzai (2000); "Real and nominal effective exchange rates for developing countries: 1973:1-1997:3, *Applied Economics*, 32, pp. 411-428.
- Baltagi, B. H. (1995); *Econometric Analysis of Panel Data*, John Wiley & Sons Ltd, Baffins Lane, Chichester, West Sussex PO19 1UD, England.
- Bertola, Giuseppe and Ricardo Faini (1991); "Import demand and non-tariff barriers: the impact of trade liberalization", *Journal of Development Economics*, 34, pp. 269-286.
- Boylan, T.A. and M.P. Cuddy (1987); "Elasticities of import demand and economic development", *Journal of Development Economics*, 26, pp. 301-309.
- Clarke, R. and C. Kirkpatrick (1992); "Trade policy reform and economic performance in developing countries: assessing the empirical evidence", in *Industrial and Trade Policy Reform in Developing Countries*, R. Adhikari, C. Kirkpatrick and J. Weiss (eds.), Manchester: Manchester University Press.
- Dean, Judith M., Seema desai, and James Riedel (1994); "Trade policy reform in developing countries since 1985: a review of the evidence", *World Bank Discussion Papers*, 267.
- Dornbush, R. (1992); "The Case for Trade Liberalization in Developing Countries", *Journal of Economics Perspectives*, 6 (1), Winter, pp. 69-85.
- Dutta, D and Ahmed, N. (2001); "An Aggregate Import Demand Function For India: A Cointegration Analysis", *Working Paper*, The University of Sydney.
- _____ (1999); "An Aggregate Import Demand Function For Bangladesh: A Cointegration Approach", *Applied Economics*, 31, pp. 465-472.
- Edwards, Sebastian (1992); "Trade Orientation, Distortions and Growth in Developing Countries", *Journal of Development Economics*, 39, July, pp. 31-57.
- _____ (1993); "Openness, Trade Liberalization and Growth in Distortions and Growth in Developing Countries", *Journal of Development Economics Literature*, 31, pp. 1358-93.

- Faini, Ricardo, Lant Pritchett, and Fernando Clabijo (1992); "Import demand in developing countries", in M.G. Dagenais and P.-A. Muet (editors), *International Trade modeling, International Studies in Economic Modelling*, 11(New York: Chapman and Hall), pp. 279-297.
- Goldstein, Morris and Moshin Khan (1976); "Large Versus Small Price Changes and the Demand for Imports", *IMF Staff Papers*, No. 22, pp. 200-225.
- Greenaway, David and David Sapsford (1993); "Exports, growth and liberalisation: an evaluation", *Journal of Policy Modelling*, 16, pp. 165-186.
- Greene, William (1997); *Econometric Analysis*, Third edition, Upper Saddle River, London, Prentice Hall.
- Houthakker, H.S., and S. Magee (1969); "Income and Price Elasticities in World Trade", *Review of Economics and Statistics*, 55, pp. 111-125.
- Jenkins, R. (1996); "Trade liberalisation and export performance in Bolivia", *Development and Change*, 27 (4), pp. 693-716.
- Khan, Mohsin (1975); "The structure and behavior of Venezuela", *Review of Economics and Statistics*, 57, pp. 221-224.
- Khan, Mohsin and M. Knight (1988); "Import compression and import performance in developing countries", *The Review of Economics and Statistics*, 70 (2), pp. 315-321.
- Khan Mohsin and R. Zahler (1985); "Trade and Financial Liberalisation Given External Shocks and Inconsistent Domestic Policies", *IMF Staff Papers*, March.
- Kleibergen, et al. (1997); "Oil Price Shocks and Long Run Price and Import Demand Behavior", *Economic Institute Report*, No. 97081A, March 6.
- Krueger, Anne (1988); "Why trade liberalization is good for growth?", *Economic Journal*, 108 (450), September, pp. 1513-1522.
- Mah, Jai S. (1997); "Cyclical factors in import demand", *Journal of Policy Modelling*, 19, pp. 323-331.
- Mah, Jai S. (1999); "Import demand, liberalization and economic development", *Journal of Policy Modelling*, 21(4), pp. 497-503.

- Marquez, Jaime and caryl McNeilly (1988); "Income and price elasticities for exports of developing countries", *The Review of Economics and Statistics*, 72 (2), May, pp. 306-314.
- Melo, O. and M.G. Vogt (1984); "Determinants of the demand for imports of Venezuela", *Journal of Development Economics*, 14, pp. 351-358.
- Ostry. J. and A. Rose (1992); "An Empirical Evaluation of the Macroeconomic Effects of Tariffs", *Journal of International Money and Finance*, 11, pp. 63-79.
- Santos-Paulino A. and A.P. Thirlwall (2002); *The Impact of Trade Liberalisation on Export Growth, Import Growth, the Balance of Trade and the Balance of Payments of Developing Countries*, University of Kent, Working Paper.
- Santos-Paulino, A.U. (2002); "The Effects of Trade Liberalization on Imports in Selected Developing Countries", *World Development*, 30 (6), pp. 959-974.
- _____ (2000); *Trade Liberalization and Export Performance in Selected Developing Countries*, Working Paper, ISSN: 1466-0814.
- Senhadji. A.S. and C. Montenegro (1999); "Time Series Analysis of Export Demand Equations: A Cross-Country Analysis", *IMF Staff Papers*, September/December.
- Thirlwall, Anthony P. (2000); "Trade agreements, trade liberalization and economic growth: a selective survey", *African Development Review*, 12 (2), pp. 129-160.
- UNCTAD (1989); *Trade and Development Report*, UNCTAD, Geneva.
- Wilson, J.F., and W.E. Takacs (1979); "Differential responses to price and exchange rate influences in the foreign trade of selected industrial countries", *Review of Economics and Statistics*, 61, pp. 267-279.
- World Bank (2003); *World Development Indicators*, CD.